

З ФОЛЬКЛОРНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ

Як живе і народжується пісня

Тарас САЛИГА

Ні в стрілецьких, ні в упівських співаниках, ані в жодній поетичній антології тексту цієї пісні я не знайшов. Не знаю чим це пояснити, адже в моїх краях – в околицях стародавнього Галича вона була надзвичайно популярною. Її співали на усіх святах і весіллях навіть у радянські часи. Вже тоді, коли весільна гостина набувала свого піднесеного настрою, досить було, щоб хтось бодай тихим голосом затягнув «Як-рі-чку-у-у-...», то кожен втрачав контроль над внутрішнім страхом, і оптимістично-трагічна мелодія, немов потужна ораторія, пливла селом... Співаючи, вже ніхто не боявся, що завтра оперуповноважений із району складатиме список співаків. Пригадую, що й мою душу, здається, 1968-ого, а, може, 67-ого року не оминула повістка прибути у вікторівську сільраду, де мене чекав районний представник відповідної служби. Я тоді – студент Львівського університету, перебуваючи у рідному селі на канікулах, потрапив на проводи в армію Василя Харуна чи, як у селі його називали, Василя Гані Харунчиної. Мої друзі Мирось Бережук, Ромко Мицик та інші вікторівські хлопці, з якими я тоді був, таких повісток не мали. Мені «світила» втрата студентського квитка, тобто відрахування з університету, а їм – робітникам – втратити місце важкої праці на цемзаводі чи ще десь не загрозувало.

Не пам'ятаю таких у моєму селі проводів в армію, на яких не лунало б «Як річку ми Збручч переходили». Найбільше затямився мені проводи рідного брата Мирося (у паспорті Мирослава). Це був 1953 рік. Після війни в Галичині відбувались щойно перші призови до радянської армії. «Бендеровцям» довго боялись давати в руки зброю, а з початку п'ятдесятих вже починали. Мобілізованих хлопців товарняками везли далеко за Урал. Скажімо, два мої брати Василь і Мирослав служили у Приморському краї. Мабуть, із матеріальних нестатків Василеві проводи не влаштували, хоч відправляли його, мов на завше. Це був 1951 рік. Та, швидше за все, при журі і печалі своїй великій батьки не хотіли скликати людей, знаючи, що в чи не кожній хаті є власне горе: хтось не вернувся з війни, когось карають у тюрмах, багатьох вивезли в Сибір, а хтось ще й досі не складав зброї, переховуючись у криївках УПА.

Миросеві проводи, які організувала сестра Віра, що починала, як у нас казали, «дівочити», пам'ятаю, як нинішній день. Мама ридала або тамувала плач, придушуючи його десь глибоко в собі, а сльози, однак, текли. Гринь Дідух (наш сусід) прийшов із півлітрівкою самогону, закоркованою кукурудзяним качаном, взяв на себе обов'язок найголовнішого проводиря, то час од часу заспокоював маму: «Не плачте, Оринко, він повернеться...» Тато серед гостей сидів мовчки, перехильнувши, мабуть, не одну чарку бурякового самогону, і, певне, згадував італійський фронт, на якому йому доводилось воювати під час Першої світової війни як жовнірові австро-угорської армії.

У хаті – гамір, поради старших, побажання... Брат теж сумний, знаючи, що він був головною підпорою сім'ї. Батьки вже кволі, втомлені двома війнами та возз'єднанням із його «щасливими» наслідками. А в грудні 1948 похоронили дев'ятнадцятилітнього сина Ярослава – зв'язкового УПА, найстаршого мого брата. А ми з сестрою Наталкою ще діти. Їй дев'ять, мені одинадцять років. Вірі йшов чотирнадцятий...

Цей спогад може і зайвий. Та мені він видається доречним. Я спробував відтворити картину галицької сім'ї початку п'ятдесятих років в умовах сільського побуту в його

соціальних і духовних вимірах, подати її як своєрідний «пейзаж» на лоні і в лоні якого звучать слова пісні «Як річку ми Збруч переходили». У таких випадках вона, наче перестає існувати піснею, а стає ритуалом. Бачу, як зараз... Справді, «тісними рядами», схопившись за плечі руками, йдуть хлопці, попереду з найвірнішими друзями – брат. А із їхніх грудей рветься: «...Чи ба-чиш Дні-про ви-си-хає...» Перейшли Фавронину кладку через сільську річку... Хлопці знову поставали пліч-о-пліч... Пішли, і полинула пісня. З нею брат пішов в армію. З нею він повернувся. Не знаю, чи з його проводів, чи, може, із якихсь інших подібних я її запам'ятав назавше. Кілька літ тому, записуючи її як автентичний текст, я тільки перепитав його, чи так я її пам'ятаю. «Так», – з якоюсь лагідною задумою відповів брат.

Звідки ж ця пісня? Хто її автор? Дехто зачисляє її до стрілецьких пісень за авторством Романа Купчинського, не зважаючи, що в жодному виданні його творів, ані в колективних пісенних збірниках її нема. Узагалі художня стилістика пісень Р. Купчинського дуже близька до стилістичного «обличчя» пісні «Як річку ми Збруч переходили» і ритмікою, і образним антуражем. До речі, низка його пісенних текстів і віршів починаються із прислівника «як»: «Як стрільці йшли з України», «Як можна так себе хвалити?», «Як забрався останній сніп з поля», «Як з Бережан до кадри».

До речі, пісня «Як з Бережан до кадри» зродилася під час переїзду УСС із Бережан до коша після трагічного бою під Путоторами у жовтні 1916 року. У цей час Левко Лепкий написав пісню «Бо війна війною», а в співавторстві Купчинський і Лепкий створили пісню «Гей, там у Вільхівці», присвятивши її сотникові усусусів Федькові Чернику. «Як річку ми Збруч переходили» – у цьому ж ідейному пафосі – пафосі болю за руїну Батьківщини, непокори і помсти ворогові, кличу боротись за волю та прославлення героїв.

Сподівався, що мені стане у пригоді томик «Пісні з голосу Катерини Куйбіди» («Літопис», Львів, 2011), і здивувався, що і в ньому потрібної пісні не знайшов, бо в названому збірнику вміщено багато пісень, які співали і співають у моему селі, скажімо, такі: «Я сьогодні від вас від'їжджаю», «Розпрацвався стрілець зі своєю ріднею», «Ой там на горі стоїть кулет», «Не йди, дівчино, понад річку», «Рушив поїзд в далеку дорогу», «Подай, дівчино, руку на прощання» та інші.

А ще більше здивувався, що саме в цей час, коли я у збірнику фольклорних записів К. Куйбіди-Мандрик шукаю потрібної пісні, наче на моє замовлення телефонує її син Василь Куйбіда. Я запитую: «Невже мама не знала такої пісні?» І цитую її. Дійшовши до слів: «Чи бачиш Дніпро висихає..?» – чую Василів голос: «Серед ще неопублікованих маминих записів ця пісня є, тільки в іншому варіанті». Цей варіант має назву «Чи чуєш, мій друже-юначе» (його подаємо разом із текстом пісні «Як річку ми Збруч переходили», записаної з голосу Мирослава Салиги).

Микола Петренко – автор чудового вірша «Чуєш, брате: Дніпро висихає!..», який «засвітився» від пісні «Як річку ми Збруч переходили», засоціював її як пісню упівську. У цьому принципової похибки можна й не бачити, бо всі стрілецькі пісні ставали упівськими. Деякі з них навіть видозмінювали відповідно під уже інші умови та способи борні, але ж в обидвох випадках вони не втрачали ідейної спрямованості за незалежність України, за Українську державність. Поезія усусусівського резистансу органічно переходила у резистанс упівської поезії. Треба пам'ятати, що досвід стрілецької музики був таким, якого не мала жодна європейська резистансна поезія. Упівським поетам було що переймати. Отже, етимологія мотивів, сюжетів, образів у своїй безперервній тягlostі – закономірна, іманентна, сказати б, навіть спадкова. Йдеться не тільки про «перетікання» образно-поетичного мислення стрілецької поезії в художнє мислення упівської поезії, а про щось етимологічно глибше. Петренків вірш «Чуєш, брате: Дніпро висихає!..», як уже казано, має свого попередника в січовій поезії. Але чи тільки у січовій? Пригадаймо Шевченкову «Розриту могилу», де ліричний герой з докором констатує:

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.

Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...

Картина майже нинішнього стану України з образом Дніпра, що перейшов у стрілецьку пісню, а потім, став ідейною домінантою Петренкового вірша. У поезії «Чигрине, Чигрине», що з'явилася приблизно через п'ять місяців після «Розритої могили», Шевченко знову апелює до свого улюбленого образу-символу: «Над землею летять літа, // Дніпро висихає, // Розсипаються могили, // Високі могили...»

Микола Петренко уже в нашому драматичному ХХІ столітті, в наших екологічно-варварських та асиміляційно-бездуховних умовах впіймав нить української трагедії, що так довго продовжується. Оміління Дніпра за Петренком – це не тільки оміління фізичне, але й духовне оміління душ наших.

В люгій битві звитяги немає,
Та пророчив не марно Тарас:
Чуєш, брате: Дніпро висихає!..
Хай не висохнуть душі у нас!

Не може бути, вважає поет, щоб наші символи знецінилися, щоб наш одвічний символ і оберіг «Дніпро обмілів», не може бути, щоб змерла наша пісня, Тарасове слово, наш український дух.

Як річку ми Збруч переходили

Як річку ми Збруч переходили,
На серці нам важко було.
Наші рідні так гірко ридали –
Відправляли далеко за село.

Ідучи тісними рядами,
Крізь річку ми Збруч машируєм.
У серці надії плекаєм,
що з побідою вертатися будем.

А злая мачуха-недоля
загнала нас в руки ворогам.
Прийшов нещасливий час бою –
ми попались у тюрми катам.

У тюрмах ми вік коротали,
а волю лиш бачили в снах.
У снах ми кайдани ламали
І пімсти просили катам.

Чи бачиш: Дніпро висихає –
пороги шуміти стають.
Зозулі на дерева сідають,
Україні неволю кують.

Чи бачиш: жита похилились.
Ти сів – воно не твоє.
Ти трудився щодня і щоночі,
а ворог із того жие.

Як річку ми Збруч переходили,
На серці нам важко було.
Наші рідні так гірко ридали –
Відправляли далеко за село.

Записано від Мирослава Салиги, 1934 р. народж., село Вікторів Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

Чи чуєш, мій друже-юначе

Чи чуєш, мій друже-юначе,
Чи чуєш той брязкіт кайдан,
Як Мати-Україна плаче
Від злої наруги і ран?

Чи бачиш: Дніпро висихає,
Пороги шуміти стають,
Зозулі на верби сідають
Україні доло кують?

Чи бачиш: жита похилились,
Ти сів – воно не твоє,
Ти днями натруджував жили,
А ворог із того жие?

Чи бачиш: Карпати сумують,
Дивлячися на ярма синів.
Вітри по просторах вандрують,
Розносять жалобний їх спів?

Вдень ворог до тебе сміється,
Тенета у вечір снує.
За твою цю працю гіркую
На тебе кайдани кує.

Ми чули бої ще малими
І в серці сказали собі:
Для тебе живемо, Україно,
Щоб волю здобути тобі!

P.S. У Катерини Куйбіди-Мандрик передостання строфа записана ще в такому варіанті:

Вдень ворог до тебе сміється,
А в вечір в кайдани кує,
За твою цю працю гіркую
Гармати на тебе кує.

Подав Василь Куйбіда

Чуєш, брате: Дніпро висихає!..

Микола Петренко

Час пливе – та однак не минає
Біля серця гадюча жура:
Чуєш, брате: Дніпро висихає?
Ще рік-два – і не буде Дніпра!..

Ще рік-два – і розверзнуться згуба,
Розгуляється гвалтом чума:
Де Дніпро? Там ячать скалозуби,
І Великої Правди нема.

В небесах розпанахано ситець
Гайдамацьким ударом ножа,
Під водою реве Ненаситець,
А вода – мов болотна іржа.

В лютій битві звитяги немає,
Та пророчив не марно Тарас:
Чуєш, брате: Дніпро висихає!..
Хай не висохнуть душі у нас!

Важко, брате – від злоби, від люті,
Та надія в серцях не вмира:
Ми в неволі – та душі розкуті,
Бенкетують на кручах Дніпра.

Бо уже понад степом лунає
Першогорім весняної грози:
Чуєш, брате – Дніпро висихає –
Не шкодуймо для нього сльози!

Ні сльози, ні юначої крові,
Ні зачатої в битвах снаги:
Хай тече у великій любові,
Хай гримить, розрива береги!..

ЗАГРОЖЕНІ СИМВОЛИ

Напевно, кожен самобутній автор має власну систему вибору тем наступного твору, обдумування і опрацювання, пошуку відповідних образних рішень.

Я належу до тих, кому теми підказують, в переважних випадках, зустрінуті в житті чи в мистецтві парадокси. Тоді творча уява активізується над вирішенням виниклої проблеми малоімовірного, включається до пошуку підсвідоме – і або знаходиться відповідне рішення, або ж я, як автор, залишаюся невдоволений результатом і визнаю марність докладених зусиль, чи з новою зосередженістю шукаю іншого варіанту майбутнього твору.

«Чуєш, брате: Дніпро висихає!..»

Ця фраза якось боляче шпигонула моє серце. А трапилося це під час розривкової розмови в нашому спілчанському саду, де письменники шукають відпруження від паморочливої творчої праці, від життєвих негараздів – а їх наша владна дійсність підкидає нам майже щоденно.

Нас сиділо кілька, розмова на той раз зайшла про особливості повстанської поезії, її домінуючого впливу на людську свідомість – завдяки щирості і безоглядності чуттів, завдяки офірному самозреченню самих авторів та її перших виконавців також.

«Дніпро висихає!..» – так співали молоді повстанці в рідному селі Тараса Салиги. Співали самозречливо і беззастережно – адже йшли не просто «гратися власним життям», не задля розваги «закидали, карабін за змучені плечі», простували за обрїй, який втікав від них, «наче злодій», – а рушали виборювати найдорожче, виборювати Українську державність. Співали багато – аж от дійшли до тієї, яку вразлива душа зберегла понині. Все ж наче на боці молодих повстанців – і калина, і гори, і повноводий Дністер,

все в злагоді з ними. Аж тут – «Дніпро висихає!..» – під загрозу поставлено саму велич обраних символів, того високого, що вело молоді душі на борню, на «смертний тан». Яюсь без перепахувань став зрозумілий той майже трансвий стан Гараса Салиги при згадці про долю старшого брата Ярослава – того, що вічно лишився вкарбований ще в юну душу – і назавжди.

Я не скажу, скільки часу знадобилося для свідомого осмислення потреби в написанні саме такого вірша, а що вже про підсвідоме, то наче й не думалося. Але цей вірш призначався і для мене самого як ключовий. Так, це розмова двох братів – того, що відійшов у інші світи, і живого, який своєю творчою працею науковця-літературознавця здобув собі високе право бути поміж очільників нинішнього духовного життя. Розмова і в ширшому ключі – із тими загиблими, яких нині аж геть бракує для державної розбудови. Хто з них кому нагадує, хто з них кому докоряє за нинішній стан нашої державної розбудови – марно визначати: обох воно непокоїть, обох болить, ятриць обидва серця: мертві лишаються живими, доки того потребують закони боротьби.

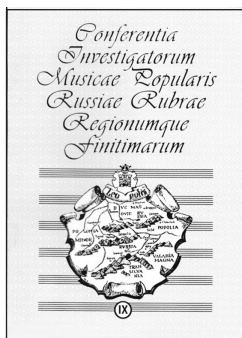
Але ж не може бути, щоб Символи знецінилися, щоб Дніпро обмілів! – попри всі наші негаразди стяги самозречливого оптимізму переважають своїми знаковими барвами – синьою і жовтою, помаранчевою, вояцькою чорно-червоною!

І наш одвічний символ і оберіг, наш гімн і наш герб некороновані, уособлені Дніпром – тому ми й жадаємо:

Хай тече у великій любові,
Хай гримить, розрива береги!

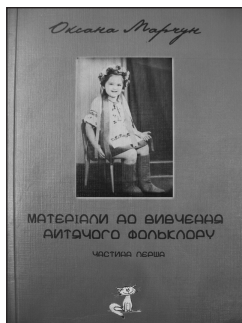
Микола ПЕТРЕНКО

Нові книги

Дев'ята конференція дослідників народної музики червононоруських (галицько-володимирських) та суміжних земель (Львів, 24-25 вересня 2010 року): Матеріали / Редактори-упорядники Б. Луканок та Ю. Рибак. Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка, кафедра музичної фольклористики; Науководслідна лабораторія музичної етнології. - Львів, 2010. - 132 с.

До збірника увійшли виправлені та доповнені наукові праці після їхнього обговорення на денних засіданнях та вільному круглому столі чергового форуму дослідників народної музики галицько-володимирських та суміжних земель, що відбувся 24-25 вересня 2010 р. в Львові. Конференційні матеріали поділено на два розділи. До першого розділу включено доповіді денних засідань, до другого – повідомлення вільного круглого столу. Тексти доповідей і повідомлень, а також ілюстрації подано мовами оригіналів і в авторській редакції. У додатках уміщено короткі відомості про авторів, резюме доповідей і зміст книги англійською, а також положення та програма ІХ конференції.

Марчун О. Матеріали до вивчення дитячого фольклору: навч. посібник. - Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. - Ч. 1. - 201 с.

Зміст навчального посібника, який адресовано студентам спеціальності «Фольклористика», інших філологічних та історичних спеціальностей, передбачає ознайомлення з історією, теорією та методологією дослідження дитячого фольклору і формування уявлення про жанрову структуру цього корпусу усної словесності, а також його етномузикознавчу специфіку. У першому розділі «Дитинство як об'єкт міждисциплінарного дослідження» проаналізовано категорію дитинства у гуманітарних науках, витлумачено основний понятійний апарат. У наступному розділі «З історії дитячої фольклористики» зроблено огляд східнослов'янської, німецької та англо-американської традиції дослідження дитячого фольклору. Окремий розділ присвячено «жанровій ситуації в дитячому фольклорі». Основу посібника становлять розділи про колискові пісні та забавлянки. Посібник доповнено рекомендованою літературою, програмою курсу «Український дитячий фольклор» та текстами колісанок і забавлянок.